

SEPTEMBRIE-DECEMBRIE 1940. LUNI DE TEROARE PENTRU BISERICA ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA

VALENTIN MOTREANU*
PAUL CONSTANTINESCU**

Biserica a constituit întotdeauna un loc de refugiu din calea vremurilor grele, un loc de supraviețuire din punct de vedere cultural al unui popor care vrea să-și conserve limba, tradițiile și spiritul în fața celor care au intenția de a-i răpi aceste valori.

Aceasta a fost situația și în Ardealul de Nord. În fața valului de crime, abuzuri, maltratări comise de maghiari, mulți români și-au găsit o alinare în religie. Dar și acest privilegiu trebuia să le fie răpit. Intuind forța religiei, Ducso Csaba în lucrarea *Fără milă*, publicată în 1939 preconiza necesitatea desființării lăcașurilor de cult românești¹.

În zilele care au urmat semnării Dictatului de la Viena (30 august 1940), prin care nordul Transilvaniei intra în componența Ungariei, maghiarizarea și deznaționalizarea forțată s-au manifestat împotriva slujitorilor Bisericii românești prin bătăi, schingiuiri, expulzări și arestări ale preoților și credincioșilor. Prigoana ce a urmat împotriva preoților români era determinată de faptul că maghiarii vedeau în ei principalul reazem al naționalității românești.

În momentul pronunțării Dictatului de la Viena, în cele 11 județe din teritoriul ocupat, populația românească dispunea de o organizare bisericească specifică. Existau 442 parohii ortodoxe cu 339.448 credincioși și 972 parohii greco-catolice cu 1.066.145 credincioși ce făceau parte din eparhiile cu sediul la Oradea, Cluj, Sighet și Baia-Mare². Ca și școala, Biserica constituia o mare forță de menținere a unității și individualității spirituale a românilor de aici și însuflețea aspirația lor de a reveni la patria-mamă. Războiul contra Bisericii românești a fost dezlănțuit sistematic și concentric din partea tuturor forțelor, organizate sau spontane: armată, jandarmerie, poliție, organizații paramilitare sau bande neorganizate și persoane fizice din rândul populației maghiare. Climatul a fost întreținut prin presa centrală maghiară. La 12 octombrie 1940 ziarul budapestan „Magyarország” publica articolul „Pentru satele secuiești batjocorite” în care se arată, printre altele: „Satelor ungurești trebuie să li se dea aspectul lor vechi prin

* Muzeul Județean Argeș, Pitești.

** Liceul „Armand Călinescu”, Pitești.

¹ Ioan Ciolan, *Transilvania prigonită de unguri*, Editura Petru Maior, Târgu-Mureș, 1997, p. 45.

² Milton Lehrer, *Ardealul, pământ românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1989.

înlăturarea bisericilor zidite în stil bizantin-adică a bisericilor românești-care nu se potrivesc cu mediul acestora”³.

Cei care împiedicau maghiarizarea și organizau rezistența românilor față de planurile guvernelor maghiare, de desființare a națiunii române, erau preoții bisericilor românești. De aceea, ei trebuiau să plece. Numeroși preoți au fost alungați în Vechiul Regat. Izgonirea lor a fost precedată de amenințări, maltratări, jefuiri, cei mai mulți plecând numai cu ceea ce puteau transporta personal, ei și familiile lor. Nemaexistând preoți în parohiile românești, maghiarii au ajuns la părerea ca bisericile ortodoxe nu mai aveau nici o rațiune de existență. De aceea s-a trecut la devastarea și dărâmarea lor. În septembrie 1940 au fost dărâmate bisericile din: Vârghiș, Sân-Martin, Racoșul de Sus Mărtinuș, Mirești, Doboșeni, Filia, Orășeni, Târnovița (toate din jud. Odorhei⁴). În octombrie 1940, aceeași soartă o împărtășesc bisericile din Biborțeni (Odorhei), Boroșneul Mare (Trei Scaune), Crăciunel (Trei Scaune), Racoșul de Jos (Odorhei). În noiembrie 1940 urmează la rând bisericile din Sălard (Bihor), Comolău (Trei Scaune), Ocland⁵ (Odorhei).

În unele cazuri bisericile nici măcar nu au mai fost dărâmate ci, pur și simplu, destinația lor a fost schimbată. În septembrie 1940, biserica din Miercurea Ciuc (jud. Ciuc) a fost transformată în magazie de cereale, după ce anterior fusese pângărită în mai multe rânduri⁶. În octombrie 1940 a fost transformată în dormitor pentru evreii concentrați la muncă forțată capela din Nojorid (jud. Bihor)⁷. În 16 decembrie 1940 a fost devastată biserica din Odorhei, iar peste câteva zile a fost murdărită cu fecale⁸. Biserica din Ditrău (jud. Ciuc) a fost dărâmată sistematic, timp de mai multe zile, iar obiectele sfinte au fost vândute la licitație⁹. În cazul bisericii din Ozun (jud. Trei Scaune), băncile, praporii, cărțile sfinte au fost arse în mijlocul bisericii. De asemenea, bisericile din Praid și Cristur au fost transformate în magazine de cereale.

În acțiunea lor de purificare, autoritățile maghiare din teritoriul ocupat au desființat un mare număr de parohii românești: Baia Sprie, Seini (jud. Maramureș), Carei cu 582 suflete, Marna cu 175 suflete, Scărișoara Nouă cu 750 suflete, Ianculești cu 555 suflete, Tășnad cu 276 suflete, Valea lui Mihai cu 157 suflete, toate din Protopopiatul Carei (jud. Sălaj). Numeroase parohii au fost desființate și din Protopopiatul Satu-Mare, iar protopopiatul Sighet a fost complet desființat¹⁰.

Agresiunile contra preoților români vor începe chiar din prima zi a ocupației maghiare în Ardealul de Nord. La 1 septembrie 1940, preotul Virgil Iancu din Micfalău (jud. Trei Scaune) a fost obligat să plece din sat, fiind amenințat de învățătorul ungar Szabo Zoltan cu împușcarea. În noaptea de 4 septembrie 1940, un grup de 12 unguri

³ ***, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României (septembrie 1940-octombrie 1944)*, Editura Politică, București, 1985.

⁴ Arhivele Militare Române (în continuare se va cita A. M. R.), fond M. St. M., Secția a II-a Informații, dosar 914, f. 362.

⁵ A. M. R., dosar 914, f. 373.

⁶ A. M. R., dosar 914, f. 380.

⁷ A. M. R., dosar 868, f. 39.

⁸ A. M. R., dosar 868, f. 35.

⁹ Milton Lehrer, *op. cit.* p. 368.

¹⁰ A. M. R., dosar 873, f. 59.

din Aita Medie au venit cu căruțele la casa preotului Ioan Bunuș, i-au încărcat lucrurile și l-au obligat să plece din sat¹¹.

Istoricul american Milton Lehrer, referindu-se la situația Bisericii românești din Ardealul de Nord, spune: „Din clipa întronării guvernării maghiare, clerul românesc a fost supus unui adevărat supliciu din partea statului care poartă ca stemă simbolul creștinătății: o cruce, e adevărat, aplecă într-o parte”¹².

În noaptea de 8-9 septembrie 1940, un grup de soldați maghiari a bătut cu bestialitate pe preotul român din comuna Hoiou (jud. Bihor)¹³. La 14 septembrie 1940, în colonia Marele Voievod Mihai din județul Satu-Mare, preotul Gheorghe Tohătu a fost arestat de jandarmi la ieșirea din biserică, dus la școală, pus sa se descalțe și bătut cu patul armelor peste cap și spate. A fost apoi călcat cu bocancii peste degetele picioarelor, lovi cu diverse obiecte și strâns de gât¹⁴. În aceeași zi, preotul Gavril Relea, parohul bisericii „Sfinții Arhangheli” din Cluj a fost bătut și schingiuit de civili unguri. La 15 septembrie, protopopul Onofrei din Cluj a fost arestat de jandarmi. Era chiar pe cale de a fi spânzurat, dar s-a rupt sârma. A fost expulzat la 4 octombrie¹⁵.

Se observă, deci, ca încă din primele zile ale ocupației maghiare în Ardealul de Nord, clericii români au constituit o țintă predilectă a represiunilor. Un document edificator în acest sens este și declarația preotului Doroftei Constantinescu de la parohia Tarna Văgaș (jud. Satu-Mare). Acesta mărturisește că la 22 septembrie 1940 a fost arestat în biserică împreună cu 200 de enoriași. Au fost bătuți cu saci umpluți cu nisip. Apoi a fost obligat să semneze un act prin care declara ca renunță la calitatea de preot¹⁶. Un caz grav este și cel al preotului Gherasim Căpâlnă de la parohia din Simișana (jud. Someș). Pe când se întorcea cu trenul de la Cluj a fost arestat la Dej de doi jandarmi și grav maltratată când aceștia au aflat că e preot român¹⁷. În aceeași zi, preotul Ioan Ciora din Zagon (jud. Trei Scaune) a fost bătut de trei civili maghiari. I s-a refuzat și asistența medicală. Însăpăimântat de atmosfera ostilă din jurul său, fuge în România¹⁸.

O altă metodă prin care s-a urmărit realizarea maghiarizării prin religie a fost extinderea jurisdicției Episcopiei maghiare de la Hajdudorog asupra credincioșilor români din Ardealul de Nord. Mai multe documente militare românești vorbesc despre această tentativă: „În comuna Subcetate (jud. Ciuc) persecuțiile contra populației românești au început în septembrie 1940. Românii au fost forțați să treacă la religia romano-catolică, sau să adere la episcopatul greco-catolic din Hajdudorog¹⁹. Dintr-un raport al colonelului Lutz Ernest, din 22 noiembrie 1940, aflăm alte fapte care se referă la comuna Tulgheș (jud. Ciuc): „115 suflete au fost convertite la religia romano-catolică. Preotul român a primit în această privință protocoale de la primărie. Convertirile se fac în mod samavolnic, cu umilirea populației române. Au mai fost

¹¹ A. M. R., dosar 873, f. 87.

¹² Milton Lehrer, *op. cit.*, p. 297-298.

¹³ A. M. R., dosar 937, f. 18.

¹⁴ A. M. R., dosar 937, f. 25.

¹⁵ A. M. R., dosar 937, f. 28.

¹⁶ A. M. R., dosar 937, f. 31.

¹⁷ A. M. R., dosar 937, f. 35.

¹⁸ A. M. R., dosar 937, f. 86.

¹⁹ A. M. R., dosar 914, f. 303.

chemate la primărie 10 familii române pentru a-și schimba religia. Li s-a ordonat pe scurt: sau trec la religia romano-catolică, sau vor trebui să emigreze în România. Oamenii s-au supus de frică, nu se pot apăra; preotului îi e frică să protesteze, pentru a nu fi arestat sau răpit²⁰.

Un caz interesant a fost cel al comunei Voșlobeni din județul Ciuc. Preotul Avisalom Costea a fost amenințat cu expulzarea și obligat să mai întrebe încă o dată populația dacă dorește să adere la Episcopatul greco-catolic de la Hajdudorog. Comandanți militari au ordonat preoților români să celebreze slujba religioasă în limba maghiară. Cei circa 1200 credincioși români din Voșlobeni au fost somați la 28 septembrie, 27 octombrie și 3 noiembrie 1940 să se declare pentru Episcopatul de la Hajdudorog. La refuzul lor, 46 persoane au fost închise, iar 6 persoane au fost expulzate în România²¹. În comuna Hodoș din județul Ciuc, peste 900 de credincioși români au fost adunați pe data de 10 noiembrie 1940 la școală și au fost întrebați dacă vor să se înscrie pentru Episcopia din Blaj sau pentru cea din Cluj sub amenințarea că cei care vor refuza să opteze vor fi expulzați²².

În parohia Mureș-Izvor, cu 430 credincioși, mai mulți români au fost arestați, bătuți și amenințați cu expulzarea. Au fost eliberați după ce au acceptat trecerea la Episcopia de Hajdudorog²³. Preoții care își sfătuiau credincioșii să nu facă acest pas erau expulzați. Este cazul preoților Teodor Căndea din Bicaz, Isidor Vlad din Miercurea Ciuc, Gheorghe Boeriu din Gheorgheni-Joseni, Simion Mogoș²⁴.

După cum reiese și din cele scrise mai înainte, unul dintre cele mai brutale mijloace pe care regimul de ocupație le-a folosit pentru maghiarizarea românilor prin intermediul Bisericii a fost încercarea de a introduce limba maghiară în serviciul religios. De asemenea, în bisericile din satele rămase fără preoți români intrau preoți reformați și romano-catolici îndemnând populația românească să își schimbe religia. Această realitate este consemnată și în declarația protopopului Vasile Popovici, din parohia Mădăraș, județul Satu-Mare: „A fost strâns tot satul la primărie și s-a comunicat că, de acum încolo, slujbele în biserică se vor face în ungurește, căci suntem sub stăpânirea maghiară”.

Întreg cortegiul de barbarii comise împotriva Bisericii românești, a slujitorilor și credincioșilor ei, a avut, în fond, un singur scop: să lipsească populația românească atât de lăcașul de cult, cât și de slujitorii lui și să o oblige astfel să-și părăsească religia și să adopte una din religiile de expresie maghiară (reformată, romano-catolică), pierzându-și astfel naționalitatea proprie. Pentru a înfrânge împotrivirea clerului și a credincioșilor români față de această politică, s-a urmărit crearea de avantaje economice celor care se converteau de bunăvoie. Cei care refuzau erau amenințați, arestați, bătuți și expulzați. Maghiarii s-au folosit și de faptul că Biserica Românească, ca instituție, a fost mult slăbită atât în baza sa materială, cât și în cea spirituală, credincioșii români fiind obligați să-și părăsească religia pentru a-și apăra ființa.

²⁰ A. M. R., dosar 914, f. 304.

²¹ A. M. R., dosar 914, f. 362.

²² A. M. R., dosar 914, f. 370.

²³ A. M. R., dosar 914, f. 358.

²⁴ A. M. R., dosar 914, f. 360.

SEPTEMBER-DECEMBER 1940 MONTHS OF TERROR FOR
THE ROMANIAN CHURCH FROM TRANSYLVANIA

Abstract

This article presents the situation of the Romanian Church from Transylvania in the period of horthyste military administration (September-December 1940). There are presented the expulsion of the Romanian priest who opposed to the Hungarian command, the pulling dawn of the Romanian churches, the suppression of many parishes. There are also presented many cases of aggressions and even murders committed again at the Romanian priests.